

Alphan Akgül. *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade* (Ankara: Çolpan, 2021)

Saliha Samanlı

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0009-0005-6378-3289, E-Mail: salihasananlı@hotmail.com

Makale Türü Kitap Değerlendirme • Book Review

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Erken dönem Türk romanı örneklerinde Alphan Akgül tarafından trajedinin izinin sürüldüğü çalışma, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade* adıyla 2021’de yayımlanmıştır. Kitap, niyetinin açıklandığı “Giriş” ve genel değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç” kısmı dışında birbirleriyle bağlantılı kurulmuş dört ana bölümden oluşmaktadır. Bununla beraber her bölüm kendi içinde trajedinin unsurlarını, ortaya çıkma nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya/tanımlamaya çalışan belli başlı izleklere yoğunlaşmaktadır.

“Giriş” bölümünde “trajedi” kavramının sınırları, alımlanması, karamsarlık ve kötülükle ilişkisi literatürle desteklenerek açıklanmakta; kavramın bilgisizlikle, toplumsal düzenle ve insanın yazgısı ile bağlantısı hem modern hem de klasik eserler aracılığıyla örneklenmektedir. Bu noktada trajedinin Türk romanında gelenek-modern çatışmasının yarattığı uzlaşmazlıkta ortaya çıktığı tespiti yapılır. Metin, ana argümanına eklenen bu tespitle 1875’ten itibaren trajik olay örgüsünün merkeze alındığını ve dramatik kurgunun Türk romanında bilinçli bir şekilde kullanıldığını iddia etmektedir.¹ “Giriş” bölümünde ayrıca Türk edebiyatının ilk örnekleri üzerinden trajedinin varlığı/yokluğu tartışması Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurdan Gürbilek ve Raymond Williams gibi farklı yazarların görüşleri ekseninde sürdürülmüştür.

Birinci bölümde Aristoteles’in *Poetika*’da çizdiği yol üzerinden trajedinin ana unsurları açıklanarak trajik hata, öğrenme, trajik karakterin özellikleri ve günah keçisi kavramları; gerek tragedyalardan gerekse çeşitli modern kaynaklardan yararlanılarak tanımlanmıştır. Burada *hamartianın* (trajik hata) olay örgüsünü de belirleyen bir unsur olduğunun altı çizilmiştir. Trajik etkinin ortaya çıkabilmesi için muhtemel bir olayın inandırıcı bir şekilde anlatılması ilkesi, karakterin değil de olayın ön planda tutulduğunun bir önkoşulu olarak verilmiştir. Peşinden günah keçisi kavramına geçilmiş yıkıma uğrayan karakterin toplum nezdinde değeri tartışılmıştır. Bu kısımda, Türk romanının modernite karşısında yer yer komik duruma düşen kahramanları “günah keçisi” olarak değerlendirilmiştir.

¹ Alphan Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade* (Ankara: Çolpan Kitap, 2021), 17.

Nüket Esen ‐Tanzimat Romanında Yazarın Konumu‐ başlıklı yazısında Osmanlı aydın-yazarlarının mevcut düzeni sürdürebilmek için edebiyat ve gazete aracılığıyla halkı eğiten öğretmenler gibi davrandığını söylemektedir: ‐[E]ski yapıda bazı düzenlemeler yapmak, Batı’dan yeni gelen unsurlardan faydalılarını seçip almak ve bunları en sağlıklı biçimde gerçekleştirebilmek için halkın eğitim düzeyini yükseltmek [...]‐² Bu tarihsel bağlam çerçevesinde klasik trajedilerde karakteri çıkmaza sokan onu kurban eden kader yahut Tanrısal gücün, erken modern Türk romanında yazara ikame edilmesi, tartışılmaya değer bir noktadır. Akgül, günah keçisi kavramını tartıştığı ‐Suçu Kimin Üstüne Atalım?‐ alt bölümünde ‐suçlu‐yu, gelenekle modern karşıtı tutumların çarpışması sonucu toplumsal arınmayı (*katarsis*) sağlayan ve kolayca gözden çıkarılan biri olarak tespit etmektedir.³ Dolayısıyla Türk romanında yazarın müdahaleci konumunun olay örgüsü ve karakter üzerindeki belirleyici rolünü geniş perspektiften tartışmaya katmak bu bölüm için elzem görünmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde üzerinde durulan temel mesele, determinizm ve kişilik yapısı ekseninden hareketle bireyin özgür irade sahibi olup olamayacağıdır. Burada klasik ve modern trajedilerden örneklerle, başkaldıran ya da isyan edemeyen karakterlere atıfta bulunulmuş ve trajedilerde bir sonuç olarak ortaya çıkan *katarsis* anlatılmıştır. Bu noktada ‐güvenli mesafeden izlenen felaketler‐in⁴ okur üzerindeki etkisi açıklanarak modern Türk ve dünya edebiyatından eserlere atıf yapılmıştır. Arınmanın edebiyatta okur üzerinde bir manipölasyon yaratacağı fikri de tartışmaya katılmıştır.

Kitabın, trajedinin izini roman örnekleri üzerinden takip eden temel kısımlarından olan üçüncü bölümünde, öncelikle *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* ilk iki kısımda açıklanan kavramlar ışığında analiz edilir. Rastlantı ve zorunluluk teması trajedinin bir gerekliliğı olarak açmılırken Max Frisch’in *Homo Faber*’i (1957) ile karşılaştırılır. Ancak burada enest, trajik hata, rastlantı bağlantısı benzerliğı Ali Bey ve Faber arasında kurulurken; tarihsel dönemler, kültürel farklılıklar göz ardı edilmiş ve trajedideki izleklerin bu romanlar için anlamı, bağlamlarından bağımsız ortaklaştırılmıştır. Örneğın, *Homo Faber* için ana karakterin tesadüflere inanmayan, bilim ve istatistikle rasyonalize edilmemiş hiçbir düşüneyi, olguyu, inancı kabul etmeyen kişiliğı, enest (trajik hata) ile yıkıma uğramakta ve modernizm eleştirisini gösteren bir bedel/ceza olarak ortaya çıkmaktayken; *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*’ta Ali Bey’in kızıyla bilgisizce yaşadığı enest, görücü usulü evliliğın dolayısıyla geleneksel anlayışta ısrar etmenin caydırıcılığına karşı bir ‐ceza‐ ve ‐ibret‐ göstergesi olarak olay örgüsü içine yerleştirilmektedir. Ancak metin, bu iki anlayış ve ceza farkı üzerinde yeterince durmadan her iki romandaki yapısal benzerlikler aracılığıyla trajik olayı (enest) işaret etmektedir.

Aynı bölümde *İntibah* ele alınmış hem Mehpeyker hem de Ali Bey’in trajik hataları, baht dönüşleri ile karakterlerin kişilik yapısı ve özgür irade ile ilişkisi tartışılmıştır. Romanda Ali Bey şiddete meyilli, kıskanç ve duygularına hâkim olamayan biri olarak resmedilir. Akgül, *İntibah*’ın

² Nüket Esen, *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar* (İstanbul: İletişim, 2020), 141-142.

³ Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade*, 60.

⁴ Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade*, 93.

anlatıcısının Ali Bey'in trajik hatasını Çamlıca'ya boş bir vakitte değil de kalabalık bir zamanda gitmeyi tercih etmesi dolayısıyla Mehpeyker'le karşılaşması olarak gördüğünü belirtir.⁵ Burada Ali Bey'in cinsel arzularını kontrol edememesi trajik hata şeklinde ele alınmazken Mehpeyker'le karşılaşma trajik hatanın nedeni olarak gösterilmektedir. Metinde *İntibah*'taki özgür irade meselesi cinsel arzunun kontrolü odağında tartışılmaktadır. Ali Bey söz konusu olduğunda bu, özgür iradenin bedensel dürtülerce mahkûm edilmesi (içindeki *daemon*) ile açıklanmakta yani tüm eylemlerinin gayri ihtiyari gerçekleştiği öne sürülmektedir. Böylece yaptığı hatalar bir bilinçdışı alandan teşekkül etmiş olur. Mehpeyker de Ali Bey'in karşısına bir *daemon* olarak çıkmış dolayısıyla karakter ona mahkûm olmuştur. Metinde kadın ve erkek karakterlerin arzularının trajik olay örgüsü kurulurken eşitsiz yapılandırılmış olmasını ve romanda kadının *daemon*, erkeğin ise *daemon*a karşı koyamayan kurban biçiminde sunulmasını Akgül, "Anlatıcı Krizi Neden Olur? Kurguya Müdahil Anlatıcı Sorunu" başlığında, karakterlerden birinin tarafını tutarak bir krize yol açan anlatıcının ideolojik tutumu ile ilişkilendirerek açıklar.⁶

Bu bölümde örneklenen diğer romanlar *Sefile* ve *Sergüzeşt* de benzer biçimde özgür irade-kurban ile trajik olay örgüsünü kuran ve baht dönüşünü başlatan hatalar izleğinde incelenmiştir. Bu noktada kadın ve erkek karakterlerin kişilik özelliklerinin trajik hataya yol açtığı çıkarımında bulunulmuştur. Örneğin *Sefile*'nin Mazlume'sinin histeri hastası olması, yanlış kararlar vermesine neden olmuş, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar ve yalnızlığı, kadın karakterin başkaldırısını ve özgür karar alma edimini engellemiştir. Bununla beraber metinde, hastalığın (histeri) erken dönem romanlarında kadınlara özgü bir temsil mekanizması içinde, kültürel yapıyı imleyen cinsiyetlendirilmiş karşılığı üzerinde durulmamıştır. *Sergüzeşt*'te ise Dilber'in felaketle sonuçlanan hikâyesinde trajik unsurlar işaret edilmiştir. Buna göre Dilber ve Celal'in birbirine açılması sonucu trajik olay örgüsünün ilk adımı atılmış olur. Burada Dilber ve Celal'in sınıfsal konumu arasındaki farka işaret edilerek olay örgüsünü trajediye dönüştürenin bu eşitsizlik olduğuna dikkat çekilmiş, romanın üretildiği dönemdeki kölelik kurumunun varlığı vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümün süregiden tartışmasında *Aşk-ı Memnu* ele alınmış, Bihter'in kendi bedeninin ve cinsel arzularının farkında oluşu, baht dönüşünün nedeni olarak verilmiştir. Bu da trajedilerdeki saklı bilginin açığa çıkması ve karakterin kaderini değiştirecek olan kendisiyle ilgili bilgiyi öğrenmesi sonucu trajik olayların başlayacağı öğrenme ânına denk gelmektedir. Bu yaklaşıma göre kişinin bedensel arzularını fark etmesi ve bununla yüzleşmesi, felaketin yolunu açan bir hatadır. Burada Bihter'in davranışı, onun bir özne olarak karar verebildiğini ve toplumsal normların dışına çıkabildiğini imler. Dolayısıyla klasik trajedilerde olması gerektiği gibi karakter, olay örgüsünün gerisinde kalmaz, aksine onu şekillendiren fail konumunda bulunur. Metin bu bağlamda Bihter örneği ile modern trajik kahramanı işaret etmektedir.

Üçüncü bölümde değinilen bir diğer erken dönem Türk romanı *Zehra*'dır. Burada mitolojik kahraman Medea ile Zehra karşılaştırılmış, karakterleri felakete götüren sebep olarak "patolojik

⁵ Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade*, 127.

⁶ Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade*, 119.

ruh sağlığı” vurgusu yapılmıştır. Kocasından intikam almak için çocuklarını öldüren Medea, Zehra’yla duygu ortaklığında buluşturulmuştur. Kiskanlığı nedeniyle Suphi’den almak istediği intikam, kadın karakterin “psikolojik maraz”ı ile açıklanır. Akgül, Zehra ve Medea’nın “nefrete ve şiddete ayarlı bir ruh hli içinde”⁷ olmakta benzediklerini iddia eder.

Metnin dördüncü bölümünde komedinin ardına gizlenmiş trajedi (saklı trajedi) *Felatun Bey’le Rakım Efendi* ve *Araba Sevdası* rnekleri ile tartışılır. Bu bölümde romanlardaki karşıtlıklara, trajik unsurlara modernizm bağlamında bakılır. Bölümün temel fikri, söz konusu örneklerde komedi unsurunun ardına gizlenmiş bir trajik hissiyatın varlığının bulunmasıdır. Bu trajik hissiyat, Felatun Bey’de ve Bihruz’da yanlış Batılılaşan karakter tiplemesinin başına gelen glnc olaylar vesilesiyle oluşur ki Akgül’e göre bu durum, karakterleri günah keçisi konumuna yerleştirmektedir.

Kim Egemen Olabilir Yazęısına: Türk Romanında Trajedi ve zgr İrade, erken dönem Türkçe romanda trajedinin izini sürmesi bakımından, yola çıkış amacı ve niyeti itibariyle önemli bir katkıdır. Ancak, kavramsal arka plan oluşturulurken Türk modernleşmesine özgü kültürel ve ekonomik yapısal dönüşümlerle filizlenen çatışma alanlarına yeterince yer ayrılmamıştır. Bununla beraber trajedi/modern trajedi arasındaki ayırım ve benzerlikler örnekler üzerinde gösterilirken yer yer birbirinin alanını işgal eden bir tutum ortaya çıkabilmektedir. Hl böyle olunca tekil roman örnekleri incelenirken, klasik trajedide bulunan bir öge tespit edilmeye çalışılırken metnin bütünü ve tarihselliği arka planda kalabilmektedir. Böylece trajik hissiyat ve trajedinin temel unsurları roman örneklerinde gösterilirken metinlere yapısal düzlemde odaklanma durumu ortaya çıkar. Bu da kitabın omurgasını oluşturan nc ve dördüncü bölümlerde Türk romanının erken örneklerinden seçilmiş on eserin tercih edilme sebebinin zaman zaman işlevini kaybetmesine yol açabilmektedir.

Kitabın “Giriş” bölümünde Raymond Williams’a atıfla klasik trajedi ile modern trajedi arasındaki farka eğilinmesine rağmen, örnekler üzerinden inceleme yapılırken Türk modernleşmesinin yeni kurumlar, kültürel dönüşümler içindeki süreklilikleri ve kopuşlarının yarattığı kendine özgü sonuçları bazen arka planda kalmış ve romanlar klasik trajedi unsurlarına göre sınıflandırıcı/tanımlayıcı bir incelemeye tbi tutulmuştur. Bu noktada Carroll’un, eleştiride olması gereken önemli unsurlardan biri olarak sunduğu “bağlamsallaştırmanın” yer yer inceleme dışında kaldığı söylenebilir. Nol Carroll’a göre bir sanat eserinin, içinde üretildiği tarihi, kurumsal ve/veya daha geniş anlamda sosyo-kültürel koşulları karakterize eden şey bağlamsallaştırmadır.⁸

Sonuç olarak, *Kim Egemen Olabilir Yazęısına: Türk Romanında Trajedi ve zgr İrade*, erken dönem Türk romanında trajedinin peşinden giden toparlayıcı, kapsayıcı bir niyeti gerçekleştirmek için yola çıkması, sınırlarını dünya edebiyatı eserlerine de açan bir çalışma oluşu dolayısıyla önemli bir katkıdır. Metnin yazılma amacını büyük ölçüde gerçekleştirdiği söylenebilir.

⁷ Akgül, *Kim Egemen Olabilir Yazęısına: Türk Romanında Trajedi ve zgr İrade*, 187.

⁸ Nol Carroll, *On Criticism* (New York and London: Routledge, 2009), 102.

Kaynakça

Akgül, Alphan. *Kim Egemen Olabilir Yazgısına: Türk Romanında Trajedi ve Özgür İrade*. Ankara: Çolpan, 2021.

Esen, Nüket. *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar*. İstanbul: İletişim, 2020.

Carroll, Noël. *On Criticism*. New York and London: Routledge, 2009.